

Boek van de maand

Niet tegen bloed en vlees

M.H. Oosterhuis

Professor H.G.L. Peels, oudtestamenticus van de Theologische Universiteit van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Apeldoorn, heeft een inhoudsvol boekje geschreven onder de titel *God en geweld in het Oude Testament*. Hij behandelt daarin een actueel thema. Vanouds zijn er ten aanzien van de plaats van geweld kritische vragen gesteld bij het Oude Testament en bij de God van het Oude Testament. En iedereen die God kent als de Vader van onze Here Jezus Christus, kan die vragen meevoelen. Maar in onze tijd van zoveel religieus en (vaak daaraan gekoppeld) etnisch geweld is dit onderwerp meer dan ooit actueel. Wat moet ik me voorstellen van de God en de godsdienst van Israël, als daar vormen van geweld aan de orde van de dag zijn die wij in onze wereld nadrukkelijk verwerpen en bestrijden?

Waarom moet je denken bij geweld in het Oude Testament? Peels brengt het in kaart. Hij onderscheidt de volgende categorieën van geweld: geweld in huwelijk en gezin (Gen. 4), geweld tussen individuen (2 Sam. 11), geweld in de maatschappij (1 Kon. 21), geweld tussen volkeren (Deut. 7), geweld tegen dieren (1 Kon. 3:4), natuurgeweld (Gen. 6-9), religieus geweld (Num. 25:9) en ten slotte goddelijk geweld (Jes. 63:1-6) (p. 15-16).

Om een evenwichtig beeld te geven van de plaats van geweld in het Oude Testament, laat Peels ook de keerzijde zien. Hij geeft een overzicht van wat hij noemt ‘anti-geweldteksten’ (p. 23-27). Je leest in het Oude Testament passages waarin het geweld wordt ontmaskerd als een kwaad. Bijvoorbeeld in Genesis 4, waar geweld als ‘zonde’ wordt gekwalificeerd. In andere passages lees je dat het geweld wordt begrensd. Bijvoorbeeld in de strafbepalingen in de wet van Mozes, als tegenover oeverloze vergelding het zogenaamde *ius talionis* (met gelijke munt betalen) wordt toegepast (Ex. 21:24). Of in de oorlogswetgeving en in het asielrecht, waarin het geweld aan banden wordt gelegd.

Het Oude Testament ontmoedigt ook meer dan eens het geweld en kritiseert het, zoals in 2 Kronieken 28, waar het leger van Samaria, dat van de overwinning op Juda terugkeert, wordt bestraft door de profeet Oded: ‘Met een razernij die tot in de hemel reikte hebt u velen van hen gedood’ (28:9). Het Oude Testament overstijgt ook het geweld, bijvoorbeeld in Zacharia 4:6, waar tot Zerubbabel wordt gezegd dat hij het als leidsman van Gods volk niet van kracht, noch van geweld, maar van Gods Geest moet verwachten.

Uitlegkundige principes

Hoe kun je al dit geweld bijbels verantwoord plaatsen? Dat is een vraag waar in de loop van de geschiedenis vanuit verschillende uitlegkundige principes verschillende antwoorden op gegeven zijn. Peels geeft daarvan een helder overzicht. Hij onderscheidt zeven varianten: de *allegorische uitleg* (teksten over geweld en oorlog worden geprojecteerd op het vlak van de strijd tussen goed en kwaad), de *antithetische uitleg* (waarbij wordt uitgegaan van een tegenstelling tussen het Oude en het Nieuwe Testament), de *dialectische uitleg* (het Oude Testament is van betekenis als donker decor waartegen de boodschap van het Nieuwe Testament duidelijk oplicht), de

psychologiserende uitleg (de geweldteksten moeten worden gelezen tegen de achtergrond van de wreedheid en de immoraliteit van de volkeren in de tijd van het Oude Testament; dan onderscheiden het volk en de God van Israël zich nog gunstig), de *metaforiserende uitleg* (teksten over geweld moeten worden gelezen als beeldspraak, ze beschrijven geen werkelijke historie), de *evolutionistische uitleg* (de geweldteksten dateren uit een primitief stadium van Israëls godsdienstige ontwikkeling) en ten slotte de zogenaamde *eclectische uitleg* (in het Oude Testament moet onderscheiden worden tussen twee wegen, die van het geweld en die van het vrede stichten, de lijn die in Jezus tot overwinning komt op het geweld).

Omdat deze laatste variant in de moderne wetenschappelijke literatuur de meeste invloed heeft, besteedt Peels hieraan aparte aandacht. In dit verband geeft hij aandacht aan A.W.J. Houtepen, die een pleidooi voert voor een ontmilitarisering van het godsbeeld van het Oude Testament. In Christus wordt duidelijk dat de ‘oorlogen des Heren’ plaats moeten maken voor de ‘vrede des Heren’. Iemand die deze voorstelling heeft uitgewerkt aan de hand van het onderscheiden van bronnen waarop de bijbeltekst zou teruggaan, is N. Lofink. Hij stelt dat in de jongste bronnen van het Oude Testament geen spoor van geweld en oorlog is te vinden. ‘Noties van geweld en vergelding in het oudtestamentische godsbeeld zijn derhalve te beschouwen als menselijke projecties uit achterhaalde fasen van de ontwikkeling.’ Verder noemt Peels in dit verband E. Zenger, die van oordeel is, dat het bewuste monotheïsme het gewelddenken in Israël heeft teruggedrongen.

Ook in het vervolg van zijn boekje geeft Peels aandacht aan deze eclecticische benadering van het probleem van geweld in het Oude Testament. Peels publiceert daar de polemieken die hij in het blad *Wapenveld* gevoerd heeft met dr. S. Janse, die in zijn *De tegenstem van Jezus. Over geweld in het Nieuwe Testament* (Zoetermeer 2006) eveneens kiest voor een eclecticische benadering van het Oude Testament. Hij legitimeert dit onder meer door erop te wijzen dat het Nieuwe Testament meer dan eens kritisch reageert op geweldteksten in het Oude Testament. Peels weerlegt deze stelling van Janse overtuigend (p. 47-48). Daarnaast legt hij de vinger bij de consequentie van de eclecticische benadering van het probleem van het geweld in het Oude Testament, namelijk dat ons gevoel voor verhoudingen gaat uitmaken wat wel en wat niet tot de bijbelse openbaring moet worden gerekend.

Leesbril

Zijn eigen benadering van geweldteksten in het Oude Testament typeert Peels als het gebruik van een ‘leesbril met twee glazen’. Bij het ene glas denkt hij aan de scopus van de directe context van de geweldteksten in de wereld van het oude nabije Oosten. Hij schrijft: ‘We moeten doorvragen naar sociaal-culturele omstandigheden, historische contouren, literaire vormen.’ Hij werkt dit uit aan de hand van Psalm 139 en stelt: ‘Een haatuitspraak als die van Psalm 139:21,22 is ingebed in de spiritualiteit van het Oude Testament, en is niet “los verkrijgbaar” met voorbijzien aan de bijzondere (verbonds)relatie tussen YHWH en dit volk Israël’ (p. 28).

Bij het tweede glas van de leesbril die Peels gebruikt bij het lezen van geweldteksten, denkt hij aan de breedste scopus van de heilsgeschiedenis waarin deze teksten een plaats hebben. We moeten rekenen ‘met de realiteit van de heilsgeschiedenis en haar implicaties’. Het is daarbij van belang de bijzondere positie van Israël in de heilsgeschiedenis in rekening te brengen. Het Oude Testament kende een unieke concentratie op Israël, dit éne volk Israël, volk van Gods verbond, waar Hij wil wonen in een ‘theocratisch bestel’. In dit kader moeten we het voltrekken en

aankondigen van gerichten over de volkeren plaatsen. Het Nieuwe Testament brengt een ingrijpende wijziging. In Christus' persoon krijgt het koninkrijk van God definitief gestalte. Maar het gericht over de volkeren blijft uit. Het gericht wordt voltrokken, maar dan over niemand minder dan Jezus zelf en de volkeren komen onder het beslag van zijn genade. Toch wacht in het Nieuwe Testament nog het eindgericht, dat ooit anticiperend reeds aan de Kanaänitische volkeren is voltrokken. Van een tegenstelling tussen het Oude en het Nieuwe Testament op het punt van geweld, zoals door Janse voorgesteld, is dan ook geen sprake.

Peels voegt hiermee aan de benaderingen waarvan hij een overzicht heeft gegeven, nog zijn eigen benadering toe, *de heilshistorische uitleg*. In de polemie met Janse ziet hij kans om dit duidelijk neer te zetten, en aannemelijk te maken dat deze benadering het meest recht doet aan Gods samenhangende heilsopenbaring in het Oude en Nieuwe Testament.

Waarde

Peels geeft in *God en geweld in het Oude Testament* veel meer dan ik in deze samenvatting kan recht doen. Het is als deel in de serie 'Apeldoornse studies' ook een waardig visitekaartje van de Theologische Universiteit Apeldoorn, dat getuigt van academisch niveau en van confessionele belijndheid. Peels verwerkt een grote hoeveelheid kersverse literatuur en geeft verschillende nuttige excursen. Een voorbeeld daarvan is zijn behandeling van het 'collectieve denken' in het Oude Testament, waarin hij ter vervanging van het begrip 'corporate personality' het begrip 'corporate responsibility' introduceert. Waardevol is ook het laatste hoofdstuk, een bewerking van zijn in 2006 gehouden rectorale oratie over Genesis 4:1-16, waarin het onderwerp 'geweld' in een samenhangende exegetische bijdrage aan de orde komt.

De eigenlijke waarde van dit boekje ligt in het feit, dat het een goede weg wijst in het nadenken over geweld in de samenhangende godsopenbaring in het Oude en Nieuwe Testament. Het heeft mij op weg geholpen in het nadenken hierover.

Als vrucht hiervan een paar opmerkingen als reactie op Peels' boek.

Ik wil de auteur de suggestie doen om bij het uitzetten van het heilshistorisch kader minder te focussen op de uitzonderingspositie van Israël en te beginnen bij Genesis 3:15. Daarmee wordt nog meer recht gedaan aan 'het totaalverhaal van de Bijbel'. Maar vooral biedt Genesis 3:15 een goed uitgangspunt voor een bijbels theologische doordinking van de betekenis van geweld in het Oude Testament. Speciaal het geweld van God en het geweld dat God aan mensen opdraagt. Wat mij betreft ligt met name in dit laatste, wat getypeerd zou kunnen worden als religieus geweld, het zwaartepunt van de problematiek van geweld in het Oude Testament. Hier ligt ook de grootste pijn van Janse.

Denkend vanuit Genesis 3:15 wordt nog duidelijker dan in Peels' benadering wat het eigen karakter is van dit geweld. In dit bijbelvers is immers sprake van geweld dat het nageslacht van Eva om Gods wil zal gebruiken tegen het nageslacht van de slang. Dit geweld draagt het karakter van een strijd niet tegen bloed en vlees, maar tegen de boze geesten in de hemelse gewesten. Dit is geweld dat naar z'n aard niets met wellust heeft te maken. Het is geweld dat een mate van zelftucht en offerbereidheid vraagt, die het nageslacht van de vrouw vaak niet heeft kunnen opbrengen. Het Oude Testament geeft dan ook voorbeelden van nalatigheid in de uitoefening van dit geweld, bijvoorbeeld bij de inname van het beloofde land en het uitroeien van de Kanaänitische volkeren.

Wanneer vanuit Genesis 3:15 dit karakter van het religieus geweld in het Oude Testament in rekening wordt gebracht, is de continuïteit met het Nieuwe Testament nog overtuigender duidelijk te maken. Ditzelfde dragen van de wapenrusting Gods tegen de boze geesten in de hemelse gewesten wordt ook in het Nieuwe Testament van het nageslacht van de vrouw gevraagd (Ef. 6:10-20). En in het verlengde hiervan schrijft het Nieuwe Testament aan het nageslacht van de vrouw een rol toe in het laatste oordeel over de wereld en de engelen (1 Kor. 6:2-3).

Geweld in het Oude Testament. Het is een moeilijk thema om bij stil te staan. Maar het is meer dan dat. Bezien vanuit Genesis 3:15 kan het geweld in het Oude Testament ook tot nadenken stemmen over de vraag in hoeverre wij als nieuwtestamentisch nageslacht van de vrouw nog bereid zijn de wapenrusting van God te dragen. Ook deze teksten in het Oude Testament zijn, om met Paulus te spreken, tot ons onderricht geschreven, opdat wij in de weg der volharding en van de vertroosting der Schriften de hoop zouden vasthouden.

N.a.v.: Prof. dr. H.G.L. Peels, *God en geweld in het Oude Testament*, Apeldoornse Studies nr. 47, Apeldoorn, TU, 2007. ISBN 978-90-75847-19-2, 115 pag. Prijs €7,95 (excl. €2,20 verzendkosten)